

נספח ד'

תצלום מן הפרוטוקול. הקטע הנוגע לענייננו הוא בפיסקה הראשונה.

Part B - Criteria for Evaluating the Results

There are several rabbinic personalities involved in the WRR and G results. An early version of WRR was carried out with a list of 34 rabbinic personalities, while the version appearing in [WRR] is based on an additional list of 32 personalities. [G] is based on the combined list of 66 personalities. There are also different statistics that can be measured. Of relevance to us are the statistics P2 and P4 described in [WRR]. In the case of the Replicative test, which was to conform rather closely to the Gans experiment, we too use the combined list of 66 personalities and measure the P4 statistic, except that we use a permutation, rank (as in [WRR]) rather than the raw statistic employed by Gans. This result is referred to as R. In the case of the Fresh test we calculated both P2 and P4 for the separate lists as well as for the combined list, thus arriving at six numerical values. The result, which we call F, is then defined as the next to "optimal" result; i.e., the value next to the least of the 6 numbers.

The outcome of the Fresh test will be deemed positive, i.e., to indicate that there is a real phenomenon of non random placement of ELS's in Genesis ("codes"), if $F \leq .001$; negative, i.e., to offer no support for the codes hypothesis, if $F \geq .05$; inconclusive, otherwise.

The outcome of the Replicative test will be deemed positive, i.e., to indicate that the phenomenon of codes is real, if $R \leq .0002$; negative, i.e., to offer no support for the codes hypothesis, if $R \geq .05$; inconclusive, otherwise.

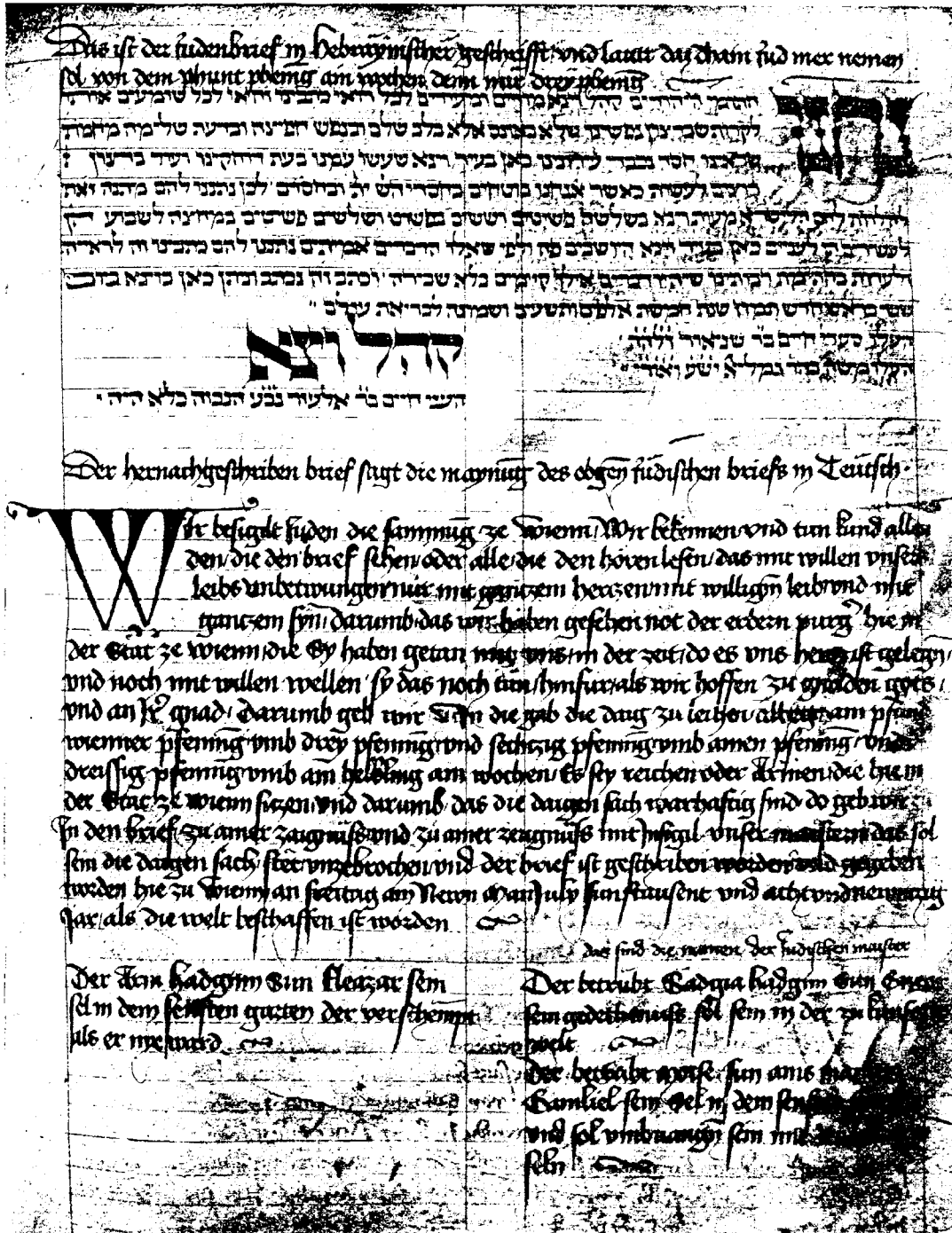
Part C - Calculations and Dissemination

1. The Committee requests E. Rips and D. Bar-Natan to carry out the calculations independently and to report the outcome.
2. Transcripts of the Committee meetings will be made available to the public at the Center for Rationality of the Hebrew University.
3. The Present Document will be posted on the Internet and appear as a Discussion Paper of the Center for Rationality of the Hebrew University.
4. The names of the experts will be revealed (see Appendix 4 below), but only after all calculations are carried out (and, if necessary, reconciled).

על קהל וקהילה:

המושג של "קהל" ושל "קהילה" הם בסיסיים ביותר בקיום הציבורי היהודי. בעמודים הבאים אנו מצלמים רובו של מאמר שהוקדש לכך באנציקלופדיה העברית כרך כ"ח (והנוגע לתקופות השייכות לאישי הרשימה). במאמר מודגשת ומודגמת העובדה, כי יהודי שחי בעיר מסוימת היה קשור והתייחס למוסדות הקהילה מראשית היוולדו ועד מותו וקבורתו, ולא למוסדות העיר הנוכריים.

מלבד זאת, השימוש בקידומות "קהל" ו"קהלת" לשם הקהילה היו נפוצים ביותר. התצלום המובא בעמוד זה (מתוך כרך א' באנציקלופדיה העברית), ותצלומים נוספים בתוך המאמר עצמו, הם אך כמה דוגמאות המדגימות את הכלל: שימוש דומה במסמכים, בספרות השאלות והתשובות, בהסכמות לספרים, ובכל מקום שאדם חתם את שמו ומקומו.

היהודי להתיישבות ולהסתגלות. מאות שנים היתה הק' נושא האוטו-נומיה היהודית (ע"ע) וביטוי למסורת הפוליטית. העם היהודי ביסא את ייחודו בעדה בעלת מימד דתי, והמונח "ק' קדושה" (או: "קהל קדוש" = "ק"ק) משקף הגדרה פוליטית ומשמעות דתית כאחת. כבר במקרא נרמז קיומן של "ק" עירוניות מאורגנות, שבראשן עמדו "גדולי העיר" או "זקני העיר". הם פעלו כשופטים (מל"א כא, ח-יד), סמכותם בעיר היתה רבה וראשי המדינה נאלצו להתחשב בהם תכופות (מל"ב י, א-ו). הם פיקחו על זכות המקלט בעירם (דב' יט, יב; יהו' כ, ד), ובידם היה לקבוע ימי-צום מחייבים (מל"א כא, ט) ולהכריע בעניינים אזרחיים מסוימים. את תפקידם מילאו, בד"כ בפומבי, בשער העיר.

2. ימי המשנה והתלמוד. בימי יורשי אלכסנדר מוקדון נוצרו בא"י ערים-ק"ק מסוג חדש, בעלות זכויות מיוחדות כערים היווניות. הצורות החדשות התאימו ביסודן למשפט היהודי, שהכיר גם הוא בק' העירונית היהודית כגוף משפטי שנסכים מסוימים נמצים בו בבעלותו והוא זכאי לקיים את זכויותיו עליהם. הובחן בבירור בין נכסים לאומיים — של העם כולו — הנמצאים בעיר, לבין נכסים שסמכות העיר חלה עליהם: "איזהו דבר של עולי בבל? כגון הר-הבית, והעזרות והבור שבאמצע הדרך; ואיזהו דבר של אותה העיר? כגון הרחבה, והמרחץ, וביתי-הכנסת, והתיבה הספרים..." (נדר' ה', ה'). והנהגות והמעיינות המושכין הריהם של כל אדם" (תוספ' ב"ק ר', ט"ו). אבל "מעין של בני העיר הן ואחרים, קודמין הן לאחרים" (יר' שבי' ח', ה').

מבחנית הגודל מבחינים בין כרכים, ערים, עירות וכפרים (מג' א', א'-ג'). הכפרים, שבהם היו פחות מ-10 גברים — הוא "המנח" (= קוורום) המינימלי לעבודת-ה' בצבור — היו תלויים בק' העירונית ובה הסמוכה, ובה התאספו יושביהם, בימי שני וחמישי, לסידור ענייניהם (שם; ב"ק פ"ב, ע"א). כל ק' גדולה חייבת היתה להקים ב"ד; זה מילא תפקידי שיפוט, נוסריון, אכיפה וכפיה, ונחשב למוסד מובהק של הק', עד כי דיניו לא הוסמכו לדון בעניינים שהק' עצמה היתה צד בהם (ב"ב מ"ג, ע"א). הק' דאגה גם לקיום ביכ"ג ותשמשי, מקוה-טהרה, רופא, מלמד, קופות צדקה (ע"ע, עמ' 524) ועוד (סנ' י"ז, ע"ב; פס' קי"ב, ע"א). אחזקת החנוך (ע"ע, עמ' 677) היתה דאגת האבות, אך הק' נתחייבה לתמוך ביתומים וכו', באמצע עות "חבורות" מיוחדות סיפלה הק' בחולים, בהלוויית המתים, ב"הכנסת כלה" (תוספ' מג' ד', ט"ו; ועוד) וכו'. בערי-ספר ובעות-צרה, סיפלה הק' בביצור העיר ובבטחונה (ב"ב ה', א'; בבלי שם, ז', ע"א — ח', ע"ב). ממתי נחשב אדם כחבר ק', לזכויות ולחובות — ע"ע עיר, עמ' 206/7.

הנהגת הק' כללה לפחות 3 אנשים (יר' פאה ח', ד), ובד"כ — 7 (מלה"י, ב', 570; מג' כ"ו, ע"א/ב; ועוד). בטבריה כיהנו 10 איש ("חיי יוסף", במקומות אחדים), ולעתים רחוקות נזכרו 12. ב"עודה" המורחב פעלו לצד הנ"ל, כנראה, גם ראשי המש-פחות החשובות, ובטבריה, למשל, בעת המלחמה ברומאים, מנה הוועד המורחב 600 חברים. עם הנהגת הק' נמנו הארכונסים והזק-נים. הם כבר נזכרים בס' יהודית (ע"ע), ובתלמוד הם נקראים "פרנסים" (שם שהוסב לכינוי כללי), "סובי העיר" וגדולי העיר". בהשפעת המינהל היווני מופיע גם הציון "בולויסין" [Βουλευτήσι] = "חבריימועצה". נושאי משרות רמות אלו נקראו בשם הכולל "עיני הק'" (ספרים דב' ק"מ). הם גם היו אחראים כלפי השלטון לגביית המס. לדברי יוסף (קדה"י י"ד, י"א, ב) כלאו הרומאים ראשי-ק"ק בשל פיגור בתשלום מסי קהילותיהם, ולדברי המדרש (ספרי שם, שמ"ד), "כל קדושי בידך" — אלו פרנסי ישראל שנתנים את נפשם על ישראל". בעת רעב סייעו הפרנסים לעניים מרכושם (רור' א', ד'), וכדוגמה לפרנס רע הוצג אלימלך, שנשט את קהילתו בימי רעב ו"ירד" למואב (שם; ב"ב צ"א, ע"א). היו גם פרנסים

משאר ארצות הימה"ת, ורבים השתקעו בק'. ב-1898 היו בקהילת ק' 11,500 נפש (מהם 1,000 קראים) וב-1917 הגיע מספרם ל-25,000. בין המהגרים היו גם אשכנזים ממזרח-אירופה, שיסדו עדה לעצמם, אף שהסתייכו גם לקהילה הכללית. מרבית בני הקהילה בנו להם בתים בשכונות החדשות. יהודים נטלו חלק בענייני הציבור, ומהם נתמנו להברים במועצות המחוקקות ובממשלות. ר' יוסטוב ישראל נתמנה בידי השלטון לחבר המועצה המחוקקת ויעקב פֶּתְאֵי למוכס כללי. בנו, יוסף, נהיה ב-1923 לשר-האוצר, ובן אחר, משה, היה נשיא הקהילה 40 שנה. הרב הראשי חיים נחום (ע"ע) נתמנה לחבר האקדמיה המצרית. בתחילת המאה ה-20 נוסדו בק' אגודות ציוניות ועתונים לאומיים.

במפקד 1947 נמנו בק' 41,860 יהודים (65% מיהודי מצרים), רובם סוחרים וכ-20% מהם העשיינים. מעמדם הכלכלי היה נמוך מזה של אחיהם באלכסנדריה. לאחר המאסרים ב-1948/9 והגירויים ב-1956/7 נשארו בק' 5,587 יהודים (מפקד 1960). לאחר מלחמת ששת הימים ירד מספרם ל-1,500 וב-1970 שרדו כמה מאות בלבד. ב-1947 חיו בקהיר 3,105 קראים, ומהם נותרו רק כמה מאות ב-1968. לאחר מותו של חיים נחום נתמנה (ב-1960) הרב חיים דויק לרב ראשי בק'; ב-1974 יצא ממצרים.

ב-1948 נערכו פרעות ביהודי ק' ונהרגו כ-150 יהודים וכל נכסיהם דלא-ניידי שלהם הוחרמו. ב-1954 נערכו מאסרים רבים, אך רוב האסירים שוחררו כעבור זמן-מה. ב-1954 החזיקה קהילת ק' 4 בת"ס ובצפ" 700 תלמידים. ביה"ח שהחזיקה הקהילה הוחרם ב-1956 והק"ה הילה קיבלה עברו דמי שכירות.

דפוס עברי ראשון נוסד בק' ב-1557 בידי גרשם שונצינו (ע"ע). הדפוס זה, שהיה הדפוס העברי הראשון בכל המזרח-הקרב, נודעו עדיעתה שני ספרים בלבד, בספסים יחידים שעלו מן הגניזה (ע"ע): "פתרון חלומות" המיוחס לרב האי גאון, ו"רפואות התל"מוד". אפשר שנדפסו אז עוד ספרים. ב-1740 הדפיס אברהם בן משה יתום, שלמד את אומנות הדפוס בקושטא, ספר אחד בק': "חק לישראל", א'-ב', שהוא הדפוס הראשון של ספר נפוץ זה. פריעשו של ר' יצחק ברוך, מחכמי ק' דאז, ב-1905, נתחדש הדפוס, ומאז פעלו בק' כמה מדפיסים שהדפיסו עשרות ספרים, גם לאחר הקמת

מדינת-ישראל פעל דפוס עברי בק'; תמ': ע"ע מצרים, עמ' 243. א. יערי, הדפוס העברי בארצות המזרח, א', 53-66, תרצ"ז; א. שטראוס, תולדות היהודים במצרים וסוריה תחת שלטון הממלוכים א'-ג', תשי"ד-תשל"ג; בן-זאב, תעודות על בית הקברות הקדום בק' (ספונות, א'), תשי"ז; J. Mann, Jews in Egypt and in Palestine under the Fatimid Caliphs (index s.v.), 1970, א. אס.

קְהֵלָה (= קה"ל), צורה של ארגון וממשל מקומי של הציבור היהודי, במקביל ל"ע"ד ה" שבמקרא.

1. מבוא, עמ' 175; 2. ימי המשנה והתלמוד, עמ' 176; 3. יה"ב; א. ארצות המזרח, עמ' 178; ב. אשכנז, עמ' 180; 4. שלחי יה"ב; א. אירופה המרכזית, עמ' 184; ב. הקיסרות העות'מאנית, עמ' 185; 5. העת החדשה, עמ' 186; א. הק' הפורטוגליות, עמ' 187; ב. אירופה המרכזית, עמ' 187; ג. צרפת, עמ' 184; ד. אנגליה, עמ' 188; ה. הא"ב, עמ' 188; 6. הק' והאבנציפציה, עמ' 188; 7. העולם החדש; דרום אפריקה, אוסטרליה, אה"ב, עמ' 190; 8. ביבליוגרפיה, עמ' 192.

1. מבוא. הק', על מוסדותיה, אישיה ודרכי פעולתה, היא ממושגי-היסוד בחייו בכל התקופות, ובפרט מאז הורבן פולתיה-השני ופיוורו של עם ישראל על-פני יבשות אסיה, אפריקה ואירופה. כמה פרקים חשובים בתור"י, כגון: אוטונומיה יהודית, ועדי ארצות, משפטי-עברי ורבנות, קשורים וכרוכים במישרין עם מושג הק'; וע' ערכים אלה להארת הקווים המשפטיים וההיסטוריים היסודיים של מוסדות הק' ודרכי פעולתה. מוצא הק' בימי הבית-השני, עם צמיחת בית (ה)כנסת (ע"ע) כיחידה המרכזית של הארגון המקומי, ואף שאת צורותיה הקלאסיות לבשה באירופה, במאה ה-11, ומאז שגשגה, הרי שבמובן רחב הק' היא תופעה קבועה של הקיום היהודי הקיבוצי, הניתנת להעברה ממקום למקום, וכהגדרת לאו בק' — המכשיר

מינהל הק' בגולה היה כבא"י. נושאי התפקידים שנשלחו מטעם הנשיאים לק' הגולה היו שווייזכויות לפקידיה הנבחרים של הק' המקומית. יחסים הדוקים נוצרו בין ק' הגולה לבין בתי המתיבהא ובית הנשיא בא"י, והקשר הזה נתקיים ע"י שליחים מיוחדים. על-אף אחידות יסודית בצורת חיי הק' בגולה, ניכרות צורות ארגון שונות. בראש הק' היהודית באלכסנדריה עמדה הנהגה של 70 זקנים (יר' סוכה ה', א'). לק' ברומא (ע"ע) היו כמה ק"ש-בתכ"נ, שנארגנו בצורה עצמאית. שלא כבאלכסנדריה, היתה להנהגת הק' המרכזית כאן השפעה מועטה. ארגון הק' הוסדר ע"פ תקנות (ע"ע) קבועות.

על ק' היהודים בבבל עד סוף תקופת הגאונים, ע"ע בבבל, עמ' 572—575.

3. יה"ב: א. ארצות המזרח. בגניזה (ע"ע) של קהיר נמצאו תעודות רבות, ביניהן מארכיוני הק', ובהן נתונים על הק' בממלכות הפאטמים והאיובים (המאות ה-11—13). נתגלו רשימות הוצאות-והכנסות של בתי הקדש, בתכ"נ ושירותי סעד, הוראות תשלום ל"כלי-קודש", איגרות של ראשי הק', החלטות, ואף דפים מפנקסי הק' במצרים, בא"י ובסוריה. תעודות הגניזה שופכות אור גם על יחסי הק' ומוסדות ההנהגה היהודיים בארצות המזרח — ישיבות בבבל (ע"ע ישיבה, עמ' 452) וראשות הגולה (ע"ע בבבל, עמ' 572) — ומעידות גם על פעולה עצמאית ענפה של הק' בשטחים שונים. ריבוי התפקידים והסמכויות של הק' היה במידה רבה תוצאת הסובלנות שאפיינה את שלטון הפאטמים (ע"ע, עמ' 302); והתרופי פות מסגרות השלטון. האוטונומיה הקהילתית, שנהנה ממנה יהודי מצרים, א"י וסוריה במאות ה-11—13, היתה נרחבת אף בהשוואה לממשלים מוסלמיים אחרים בכל התקופות. לעומת-זאת הגובלו סמכויות הק' במזרח-הקרוב ביה"ב המאוחרים, בשל אפיה הקנא-יותר של המדינה הממלוכית. מועטות התעודות מיה"ב המאוחרים (כלר מאמצע המאה ה-13 ועד גירוש ספרד), אולם ידיעות בכוונות קות ערביות ובספרי-מסע אירופיים משלימות אותן. יש חוקרים המדגישים את השפעת הסביבה המוסלמית על עיצוב דמות הק' (והמוסדות המרכזיים), ויש הרואים בכוחות היהודיים הפנימיים את הגורם העיקרי.

מהמקורות הנ"ל עולה תמונה של ק' השונה מדמות הק' האירופית בת-הנ"ל (ר' להלן, עמ' 181), הן במבנה והן במשטר. במאות ה-11 וה-12 התקיימו במספר ערים ק' נפרדות, עדהיות, לאנשי א"י ולאנשי בבבל, ולהן מוסדות דת, משפט וסעד. היו גם מוסדות משותפים לכל העדות ואלה היוו את הק' העירונית במובן המצומצם. יש להניח,

ביתן בשבט דגויא עשירין ואחיהם יונתן צירח טקדעטעלמא
 ואיבגטסחא ונתעשטען לאנטא צירח לנטאביא צמטעטת מניס
 דעל טלוס טורא מונרצה חלד לביא צירח לנטעטק צדעטק וט לנטעטק
 פל עטרה לני קידועטק מנאן בוקה חמטב ביורה דבר אטי
 ליתיה איה אבאעלה חואין זעטק ונאמב ואזעל ליה לנטעטק
 ובקני ליה מעטא ארבעה דינארי זעטק וטעטק ארבעה דינארי ונאמב
 טלעט פל וזעטק לנטעטק דינארי אנה אבועטק מעטק אינע לחואין לנטעטק
 ואנה אועל ליה הנה לרעטק ולס חזעל ליה בעטק ליה לנטעטק
 מניחאק עטק לנטעטק לנטעטק לנטעטק לנטעטק לנטעטק
 עז לנטעטק לנטעטק לנטעטק לנטעטק לנטעטק לנטעטק
 ולמאעטק לנטעטק לנטעטק לנטעטק לנטעטק לנטעטק
 לנטעטק לנטעטק לנטעטק לנטעטק לנטעטק לנטעטק

טעק פרה ספר ביה"ד של פוסטאם, תכנון סוכים עתה ושיבות של ביה"ד, בפרשת
 ספדור פהריו, פהריוס פארט 1007, פן הננייה כתיבה, בעת נובטפרימבר פוהט,
 קיפבריו (S. D. Goitein, A Mediterranean Society, I, p. 109, 1967).

שהטילו מס על העניים כדי לפטור את עצמם (אדר"נ נר"ב, ל"א). הפרנסים פעלו שלא על-מנת לקבל שכר.

נזכרים גם האגורנומוס (מפקח-השוק) וסופר הק'. החזן היה מקונה על הסדר בביה"ד, בביה"כ"נ ובאסיפת-העם, והוא שביצע את ענשי המלקות, תקע בחצוצרה בערב-שבת, וכיו"ב. המקיש בפטיש (יר' ביצה ה', א') זימן את בני הק' לתפילה ולאסיפת-עם. לגבאי-צדקה נתמנו בד"כ עשירים או ת"ח (ב"ב ח', ע"ב; ועוד).

על-אף חלוקה מסוימת של תפקידים היו לכל אלה גם תפקידים שמתוץ למשרותיהם, במיוחד בק' קטנות. כך שימש במאה ה-3, בק' היהודית של בצרה שבעבר-הירדן, אדם אחד כדרשן, שופט, סופר, חזן וכר' (יר' שבי' ו', א'), ובק' יהודית קטנה בגליל, במאה ה-2, הוטלו על איש אחד תפקידים נוספים על כל הנ"ל (יר' יבמ' סוף פ"ב).

המוסד העליון של מינהל הק' היה אסיפת-העם. ראש הק' כינס את האסיפה ביזמתו (ס' יהודית) או ביזמת חברי הק', ושם נבחרו פרנסי הק'. על בחירה ע"פ גורל, שהיתה שכחה אח"כ, אין עדות מהתקופה העתיקה. משרות-כבוד חולקו בין משפחות בעלות-השפעה, וגם עברו בירושה, על אף שהבחירות היו חפשיות. לפעמים נזקקה הנהלת הק' לייפוי-כוח מאסיפת-העם — למשל, אם רצו לשנות את יעד כספי הק' (ב"מ ע"ח, ע"ב; השו' תוספ' מג', א', ה'). באסיפת-העם השתתפו כרגיל חברי הק' בעלי המעמד; במקרים יוצאים-מהכלל השתתפו גם נשים וילדים (ס' יהודית). חוץ מאסיפת-העם רשאי היה גם ביה"ד למנות ולפטר פקידים (תוספ' תענית ב', י' ועד), לנשיאות נודעה השפעה רבה על הרכב מוסדות הק'. תכופות שלחו הנשיאים אנשים לפעילות קהילתית, בעיקר לק' שבפריפריה, אשר אף ביקשו זאת לפעמים בעצמן (יר' יבמ', סם), אבל קרה שבית הנשיא כפה את מועמדיו על הק' חרף התנגדות קשה (קה"ר ז' ט"ז). מקום כינוס הנהגת הק' וחברי הק' היה בביה"כ"נ (כתר' ה', ע"א; והשו' שבת ל"ב, ע"א). נמצא גם הביטוי "כנישתא דבול"י" (יר' תע' א', ב'), אס-כי בקשר עם ציפורי וטבריה, שהיתה בהן אוכלוסיה מעורבת, ויהודים וגויים נועצו שם בענייני הק' (יר' גיט', סוף פ"ט); על-כך ועל יתר התפקידים הקהילתיים שמילא ביה"כ"נ ע"ע בית-כנסת, וע"ע חבר-עיר.

ק' בת פוצות. תעודות יב מלמדות על קיומה של "עדה" מסחרית שם, ועל-כך ע"ע יב, על קיומו של מינהל קהילתי יהודי באלכסנדריה ע"ע מצרים, עמ' 235/7. בערי סוריה ואסיה-הקטנה, וכן ביוון, מקדוניה ואיטליה, פעלו ק' מאורגנות זמן רב, וזכויותיהן — שנשתנו ממקום למקום — הוכרו ע"י שלטונות המדינה והמקום. במאה ה-1 לפסה"נ חלה בארצות האימפריה הרומית גלגלוציה של הק' היהודיות, וניסוחה יצר אחידות מסוימת. הק' היהודיות בגולה היתו צורות-קיום מדיניות מובהקות, ובכך נבדלו ממועוסים אחרים שחיו כזרים, מסביב למקדשים, בפרובינקיות רומיות רבות. מלבד ההכרה בארגוני הק' והרשות להעמיד מוסדות חדשים, הודגשה בכל הצורות תלותן של הק' במרכז שבא"י והוצאתן, בעניינים מסוימים, מזכות השפיטה של השלטונות המקומיים. האוטונומיה היהודית התייחסה בעיקר לעניינים שבין חברי הק' לבין עצמם. חילוקי-דעות עם השלטונות המקומיים הביאו במשך הזמן לקביעת פרווילגיות לק', והשלטונות הרומיים קבעו צורה אחידה פחות-או-יותר לפרוויילגיות קדומות. כך היתה הק' למוסד מדיני יחיד-במינו בעולם העתיק. הודות לכך יכלה הק' לנהל בעצמה את נכסיה ולגבות מסים מחבריה. מסים אלה נועדו בחלקם לבית-המקדש בירושלים — ואחרי חורבנו, לבית הנשיא בטבריה — ובחלקם למטרות מקומיות. בעוד הכל סגדו לשליטים-האליים, הסתפקו הק' היהודיות בכך שקראו בתכ"נ חדשים על שמם; גם מבני-זכרון אחרים הוקדשו לשליטים שסייעו לק' (פילון, נגד פלאקוס, 12, ועוד). במקרה אחד הוקם ציון-הכבוד מטעם הק' היהודית באמפיאטרון של הק' העירונית.

שלטון ה"נגידים" והם נפטרו ממתחריהם. שלטונם בסוריה ובא"י היה בעזרת "סגנים". ה"נגיד" היה נציג רשמי של הק' כלפי השלטון. בכתב-המינוי שלו נאמר, שעליו לדאוג לקיום "ברית עומר", ובעת-הצורך הטילה עליו הממשלה גם גביית קונטריבוציות (מס חד-פעמי). ה"נגיד" היה אחראי למערכת השיפוט היהודי, לכל פעולות הק' ולחלוקת הירושות. הוא עמד אפוא בראש מערכת המשפט, על-ידו פעל מעין "בי"ד גבוה" והיתה לו סמכות לאסור סרבנים. הוא אישר החלטות של הק' והעניק לנושאי-משרה את המינוי הרשמי. למעשה היה ה"נגיד" סמכות דתית וחילונית עליונה בק" המזרח.

לפי מסורת עתיקה הוקמה ה"נגידות" עם ייסוד המלכות הפאסימית במצרים ובסוריה במאה ה-10. לפי דעה זו, המקובלת על מספר חוקרים, מונה ה"נגיד" במצרים כמשקל-נגד ל"ראש-הגולה" בבגדאד העבאסית. מאידך גיסא הובעה דעה, שה"נגידות" צמחה מתוך היישוב היהודי ונוסדה במאה ה-11. לדעה זו החלה ה"נגידות" עם ירידת כוחה של א"י בשליש האחרון של המאה ה-11 (ע"ע מצרים, עמ' 237/9). תוך הסכמת המרכז הבלבי, שכן ראשי-הגולה וראשי היישוב אישרו את המינויים במצרים.

א. א.

ב. אשכנז. צמיחה הק' במערב וארגון השלטון העצמי בהן חלו כדי-בבד עם הקמת מרכזי התורה שם וצמצום קשריהם עם יישיבות בבבל. מעמדם המדיני והאזרחי של היהודים היה שונה מזה שבבבל, ומכאן ההבדל הרב בסמכות ובדרכי הארגון של שלטון הקהל.

הק' היהודית באשכנז הופיעה מראשיתה כגוף חי, שאיחד בתוכו את כל בני הק', וסמכותו ופיקוחו הקיפו את כל תחומי העשייה של היחיד ושל הציבור. חלק מיסודותיה, שכבר עוצבו במאות ה-10—ה-11, השפיעו על ק" ישראל באירופה כולה מאות שנים, ואף ייתכן שיש קשר כלשהו בינם לבין מוסדות דומים שקמו מאוחר-יותר בערי אירופה הנוצרית.

לק' 3 מסרות עיקריות: קיום מצוות והתקדשות דתית, דאגה לבטחון הנפש והרכוש וברית לעזרה הדדית. להשגת מסרות אלו הושקעו מאמצים רבים. הוקמו מוסדות: קופות סעד, מוסדות חינוך, ביכ"ג, מקווה, בית-התנחול, בית אומנים, בית-קברות ועוד, הותקנו תקנות בתחומים שונים, הוטלו מסים (ע"ע מס, עמ' 1080/1) והוקמו מוסדות שיפוט (ע"ע משפט עברי) ומכשירים לכפייה ולענישה. על הק' נתקבל ברצון, כי בקיומה ראו תנאי לשמירת היהדות הלאומי. מכאן השימוש הרווח במונח "ק' קדושה", שמקורו קדום. בספרות השו"ת יוחזר מקום רב לצדדים שונים של הנושא הזה: יחסי יחיד וציבור, יחסים בין-קהילתיים, מוסדות השלטון, ראשו וסמכותם, נכסי ציבור, ענייני מיסוי וייצוג וכיו"ב. כך היתה הק' כמדינה-בתוך-מדינה, מציאות מקובלת כשלעצמה באותם ימים, כאשר בין האזרח ובין השלטנות עמדו גופים קורפוראטיביים שונים.

בהתפתחות הק' יש להבחין ב-3 תקופות עיקריות: המאות ה-10—ה-11, המאה ה-12 — ראשית המאה ה-14, ומ-1348 ואילך. מוסדות וסדרים אורגנו בק' עוד לפני שהחלה התארגנותה של חברה קדיש עירונית באירופה הנוצרית. כבר אצל ר' משלם ב"ר קלונימוס (ע"ע: במחצית השנייה של המאה ה-10) ישנה עדות (גם מפרובאנס) על קיום תקנות-קהל ודרכי-ענישה, וביניהן: קנסות, מלקות וחרם (תשובות גאונים קדמונים, קכ"ה). מבין תקנות-הקהל החשובות יציגנו: (1) ה"מעורפיה" — איסור לסחור עם לקוחות קבועים של יהודי אחר; רווח כבר במאה ה-10; (2) עיכוב תפילה — זכות הפרט לעכב את תפילת הציבור בביה"כ"ג עד שיתברר דינו; נזכר בראשית המאה ה-11. (3) חוקת היישוב — ע"ע (4) חרם ב"ד — הזכות לחייב יהודי עובר-אורח להתדיין בפני ביה"ד המקומי.

שפניית מנהיגי הק' אל השלטנות מנעה הכרה בעצמאות העדות והבטיחה את קיום המסגרת הקהילתית. תכופות היו קשיים מרובים בשיפוץ בתה"כ"ג בגלל הגבלות "ברית עומר" (ע"ע א"י, עמ' 443) על בניית בתי-תפילה לאימוסלמיים. מלבד לחפילה שימש ביה"כ"ג גם לתפקידים אחרים, כגון: מושב ביה"ד, "הקדש" לעניים, הכנסות אורחים וכו'. הק' דאגה לחינוך, ובפרט לחינוכם של ילדי העניים. תעודות שונות מעידות על פיקוח הק' על אספקת בשר וגבינה כשרים. ראשי הק' ייחסו חשיבות מרובה לאורח-חייהם של השוחטים ומינו "שומרים" לשמירת הכשרות. נראה כי הק' לא טיפלה בענייני קבורה — עסקו בכך אנשים פרטיים — אך היא סייעה בידי מעוטי היכולה.

שירותי הסעד הקהילתיים היו מפותחים מאד. הק' סיפקה לנצרך כיה מדי שבוע צרכי-מזון בסיסיים, שמן למאור, בגדים ואף כסף. כן טיפלה בחולים הדאגה לפרנסת אסירים ולפדיון שבויים. הק' גם טיפלה את מס-הגולגולת עבור העניים. בתקופת שהשלטון המקומי התערער העסיקה הק' שומרים בשכונה היהודית.

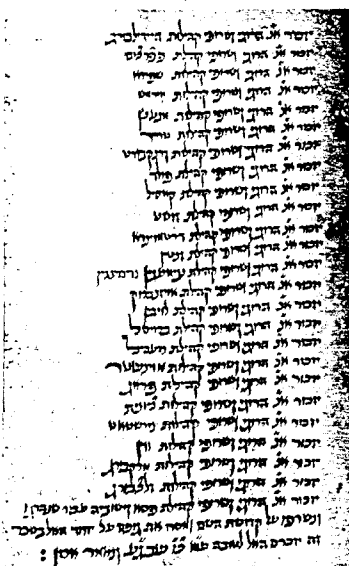
האדמיניסטרציה הכספית של הק' עוצבה במידה רבה במתכונת משרדי-האוצר המוסלמיים. הכנסות הק' העיקריות באו מהשכרת בתי-הקדש, חנויות ומגרשים שהיו ברשותה. רכוש זה הצטבר בידי הק' בעקבות חוקי עובונות שהורישו לק' רכוש ללא יורשים. הק' גם קנו בתים ליד בתה"כ"ג ובתי-הקדש. ברם, הק' לא הצליחו בתחילה להטיל מסים כלליים; אלה רווחו ביה"ב המאוחרים. בארצות אחרות היו ההכנסות ממש הבשר והיין מועטות-ביותר. הק' השיגה כספים גם מגדבות. לצרכים מיוחדים, כמו פדיון שבויים, נערכו מבצעים.

משרות "כלי-הקדש" עברו בירושה ויצרו שכבת הנהגה מגובשת. החשובה שבהן היתה זו של הרבי-הדיין, שנקרא בימי הפאסימים "חבר" — אם למד והוסמך בישיבות א"י, ו"אלוף" — אם הוסמך בישיבות בבבל. תפקיד נכבד היה ל"חזן", שתכופות מילא גם תפקיד של קופאי, סופר הקהל וכיו"ב. עליהם נוספו המלמדים וה"שומרים", וברי שהקהל התקשה להחזיק ב"כלי הקדש" הרבים; ואמנם, התערות דות מלמדות שמשכורות "כלי הקדש" היו קטנות בהשוואה לשכרו של פועל לא-מקצועי. יש חוקרים הסבורים, שפרנסת הדיינים והסופרים היתה בעיקר מאגרות, משפטים וחוזים.

המערכת האדמיניסטרטיבית של הק' משקפת את הווי האדמיניסטרציה המוסלמית, וניכר בה חוסר קביעות בסמכויות הרשויות והעדר דפוטים קבועים. חוסר יציבות זה בולט לאור הפורמליות הרבה בביצוע הפעולות. כל פעולה נרשמה והועברה לאישור — כנהוג באדמיניסטרציה המוסלמית. בראש הק' עמד ועד ראשי העדה, בין 7 או 10 חברים, שהתמנו מבין האמידים וע"פ הצעתם. יש הרואים באישור החלטות הועד ובמינויים ע"י הציבור הוכחה לקיום מעין-דמוקרטיה. אחרים טוענים, כי לא התקיימו בחירות או הצבעות, וכי כינון הוועדים משקף הווי אוליגרכי מובהק. בראש הוועד מופיע לפעמים "ראש הקהל", אך נראה שהיה זה תואר-כבוד בלבד. בפעור לוח הכספיות טיפלו גבאים שנקראו "פרנסים"; מקצתם קיבלו משכורת. ליד ראשי-ציבור אלה פעל "מקדם" (ממונה), שהיה מיופיה-כוח מטעם הראשות היהודית המרכזית במדינה כולה ומוכר מצד השלטנות. תפקידו ה"מקדם" היו לפקח על הנעשה בק' ולתת גושפנקא חוקית לפסקי-הדין ולפעולות הק'.

בראש היישוב היהודי במצרים כולה עמד, במשך מאות שנים, ה"נגיד" (ע"ע מצרים, עמ' 238). וכאשר נמצאו א"י, סוריה ומצרים תחת השלטון הפאסימי והממלוכי היה ה"נגיד" ממונה גם על הק' שם. עד סוף המאה ה-13 עמדו ה"נגידים" במאבק עם ראשי הישיבות בא"י ובבבל ועם צאצאי ראשי-הגולה בבבל. באמצע המאה ה-13 היו "נשיאים" אלה — שתארם היה אישי בלבד, ולא פונקציונאלי — ראשי הציבור היהודי בסוריה, אך במאות ה-14 וה-15 התייצב

ומפרובאנס. תקנות אחרות, כעבור זמןמה, באו להסדיר ענייני משפחה שונים. (ב) ועדות ק" שו"ם (שפירא, וזמייזא, מגנצא) בין 1220 ל 1223: את תקנותיהן — לגבי יחסים שבין היחיד והציבור, סדרי משפחה, סדרי תפילה, חינוך ועוד — קיבלו גם ק" אחרות בגרמניה ומחוצה לה. (ג) תקנות מהר"ם מרוסנבורג. התקופה השלישית עומדת בצל הפרעות הקשות והגירושים התכור

יזכור" לפהילות איטכנו שנהרבו כרדופות 1340. סתור סבוריכור של פהילת קובלנצו 1610-1540 (הארכיוו הפרוכי לתולדות העם היהודי, ירושלים, Qh/K-1)

השתנתה לפי מספר חבריה ולפי ההתר בפרייוליגיות. בסוף המאה ה 15 עמדו בראש קהילה רגנסבורג 10 ראשים, ותקנותיה נתקבלו באסיפה של 31, הסובים שבק' והיושבים ברחוב היהודים. בק' קטנות נבחרו ראשים מצטיינים, שלעתים אף מילאו תפקידים שיפוטיים. בהשוואה למאות ה 11-13 נצטמצמה זכות-השיפוט; חלק מהקנסות שגבו בתה"ד הועבר לאוצר המלכות ואל שלטונות הערים. המלך רופרכט (Ruprecht) מינה, לראשונה, רב רשמי מטעם המלכות (1407). והדבר עורר התנגדות רבה (ע"ע גרמניה, עמ' 501). בכמה כתבי-זכויות עירוניים בוסלה סמכות הק" לדון בתביעות פליליות. כן נעתרעה עצמאותן בגביית מסים. הרבנים נטלו חלק גדול יותר בהנהגת הק"; הכרתם העצמית גברה, ורפו גינוניהם החברתיים-מוסדיים. אך בד"כ ירד מעמדם בצורה ניכרת, ושכיחים גילויי איבה וזלזול המורים כלפיהם. בק' שונות דחקו את רגליהם פרנסיס, עשירים ואלמם, שניצלו את קסריהם עם השלטון נות לטובתם הפרטית. תלזתם הכלכלית של חלק מהרבנים בק' נתנה אותותיה לרעה במעמדם ובפעולותיהם.

מאידך-גיסא הביאו הגזירות והסכנות להתירה לקראת מרות מרכזית, ומגמה זו מצויה גם בק" אחרות באירופה, וביניהן איטליה. מכאן גם המאבק על כס הרבנות הראשית של צרפת (סמוך ל 1393). בין ר' יצחק טרנס (ע"ע) לבין ר' ישעיהו בן אבא מארי, והחלק המרכזי שנטל בו ר' מאיר ב"ר ברוך הלוי מוינה (ע"ע). ועדים של נציגי ק" קטנות בגרמניה התכנסו בהנהגת-ק' מרכזית (שו"ת מהר"ם מינץ, סימן ס"ג). מחא זה בא לידי ביטוי ברור במהלוקת בעניין ועד בינגן (Bingen). בשנת רט"ז (1455/6). היו חכמים שקיבלו מינוי רשמי מטעם המלכות להיות רבנים (Hochmeister) על כלל היהודים שבתחום הקיסרות או בחלק ממנה, ביניהם ר' ישראל איסרליין, ר' נתן

שתי התקנות הראשונות אפייניות לק" קטנות; מאוחר יותר הוגי בלה זכות השימוש בהן. שתי האחרונות רווחו יותר במאות ה 12-13, בהשפעת העיר המתפתחת. חשובות במיוחד התקנות המיוחסות לרבנו גרשם מאור הגולה (ע"ע) — מהן שבאו לקבוע את היחסים בין היחיד ובין הק' ואת סדרי המשפחה — אך לא כולן שלו ויש ביניהן גם מהמאה ה 12.

במחצית הראשונה של המאה ה 11 עלתה בעיית היחסים הביך-קהילתיים. גידולן של מספר ק", באוכלוסין ובחכמים, הביאו לתבוע מעמד-כבודה וזכות-השפעה על קהילות סמוכות, אך חכמי אשפנו מעברו שכל ק' סוברנית ורשאית לתקן תקנותיה בעצמה, למעט השמירה על קיום מצוות: "אין לאילו כפיה על אילו כל עיקר, ואמילו מרובין וגדולין, חוץ מרדיו עבירות... שכל ישראל ערביין זה בזה" (יוסף טוב-עלם [ע"ע], תשובות בעלי התוס' א'). גם עקרון ההכרעה ע"פ הרוב כבר מפורש בתקופה זו, וכן נזכרת התכנסות בני הק' בבהיכ"נ לדיון משותף בענייניהם (כל-בו, קמ"ב). הנהגה כלל-ארצית התכנסה בעת הירידים הגדולים לדיון בבעיות המשותפות לכל הק' (ס' גזירות אשפנו וצרפת, עמ' מ"ז). מנהיגי הק' ות"ח מובהקים שבה באו מקרב מספר משפחות מיוחסות: במאות ה 12-13 נוספו עליהם גם בעלי ממון. השלטונות הכירו רשמית בנציג הק' כ-Epi-סון הקהל ולבסוף, ורבנו גרשם הסתמך על מאמר חז"ל, שאפילו קל שבקליו, ונתמנה פרנס על הצבור הרי הוא כאביר שבאבירים" (ר"ה כ"ה, ע"ב). נמנעה האפשרות לפסול החלטות של הקהל בטענה של איבה וחוסר אובייקטיביות — ובזאת אף הועדף כוח הקהל על כוח ב"ד (כל-בו, שם) — ול"חשובי-עיר" ניתנה סמכות של "ביד חשוב" (רש"י, תשובות חכמי צרפת ולותיר, סימן כ"ז).

במאות ה 12-13 התפתחה הק' בצל העיר הנוצרית, שזכתה לחוקה אוטונומית משלה, וכמה מעקרונותיה השפיעו על סדרי הק' בצרפת ובאשפנו. רבנו יעקב (ע"ע) תם לא ראה בק' איגוד קורפורא-טיווי, אלא יחידים המשותפים בעניינים מסוימים שהסכימו עליהם, וע"כ קבע שאין הרוב רשאי לכפות רצונו על היחיד, אלא אם-כן הוסכם על-יך תחילה פה אחד. את הכלל של "הפקר ב"ד הפקר" הגביל לב"ד של גדולי-הדור בלבד, וכן קבע שאין לכפות לצדקה. הוא צמצם את הקפו של "הרם היישוב", אך התיר לק' לגרש אלמים, מוסרים וסרבני-מס, זכות שניתנה לק' גם מאת השלטונות, ואף נהגה בעיר הנוצרית. את צמצום כוח-הכפיה של הרוב קיבלו גם חכמים אחרים בצרפת ובאשפנו, ביניהם חכמי מגנצא. בראשית המאה ה 13: לעומת-זאת לא הכיר בכך הראב"ה (ע"ע אליעזר בן יואל הלוי; עמ' 578). בפועל המשיכה בד"כ לנהוג ההכרעה ע"פ הרוב. ההכרה הכל-לית בחינניות הק' לא נתמעטה, וגם חסידות אשפנו (ע"ע) היתה שותפה לה. מספר מוסדות אף התפתחו והלכו. ר' מאיר מרוסנבורג (ע"ע), בכוח סמכותו הרבה, דאג לבסס את שלטון הק', אך נלחם נגד מגמות של תקיפות ועוול בהנהגה.

בעוד שבחשדות רשמיות של השלטונות מן המאות ה 11-12 נזכר באי-כוח אחד של הקהל, מופיע החל מן המאה ה 13 ועד פרנסיס, המייצג את הק' כלפי-חוץ — "וקנים" (Seniores), "קהל" (Magi-stratus) ואחרים, בצידו של "ראשי הקהל", זאת במקביל למציאות בערי גרמניה באותו הזמן, שם מופיעה מועצה (Rat. Räte) נוסף על ראשי-עיר. לק' הותר לבהור את הראשים הפרנסיס בעצמם, אך החל במאה ה 14 נאלצו, לעתים קרובות, לרכוש זכות זו מן העירוניים בממון רב.

מצויה גם מגמה של הנהגה מרכזית, ששאבה כוחה מסמכותם של בעלי-החלכה גדולים ומוכרים. יצוינו:

(א) הוויידיה בטרויש, בין 1150 ל 1170, בראשות רבנו תם ורשב"ם; את עיקרי תקנותיה — נגד מלשינים, ערפאות של גויים והשגת שררה בכוח השלטונות — אישרו גם חכמים מאשפנו

ככלל שמרו ק" פולניה על מסורת הק' האשכנזית באשר להנהגת הק' עצמה, אך מערכת היחסים הבין-קהילתיים היתה מורכבת יותר. תחילה התרכזו ק" פולניה סביב ק"אם גדולות, כגון פוונא וקאליש. "הק' הראשית" היתה אחראית לסביבותיה, וכך היה עד סוף התקופה גם בחלקיה המזרחיים של פולניה. התיישבות היהודים שם הביאה לניהוק החבלים מהמרכזים הישנים, והם הקימו ועדים לעצמם. במאה ה-16 התקיימו תהילה 4 ועדים גליליים (אר-צות): פולין-גדול, פולין-קטן, רוסיה ולובלין. מאוחר יותר התקיימו למעלה מ-10 ועדי "ארצות". באמצע המאה ה-16 התאחדו הוועדים הגליליים, לצורך פעולה משותפת. לועד ארבע ארצות, שהיה ביד עליון לק' ישראל בפולניה וגם מוסד חילוני עליון ("ראשי המדינות") שעסק בעיקר בסידור מסי הק'. ב-1623 נוסד ועד מדינת ליטא.

יסוד האוטונומיה היהודית היתה הפריבילגיה ("קיום") המלכותית, שקבעה את מעמד היהודים כ"עבדי האוצר" ("ע"ע חסות, יהודי). הקיומים ניתנו לק' עצמן, ונכללו בהם זכויות אוטונומיות מפליגות, שאפשרו את בחירת מנהיגי הקהל ושיפוט עצמי. במסגרת משפטיות, שאפשרו את בחירת מנהיגי הקהל ושיפוט עצמי. במסגרת בפולניה. מוסד ה"קהל" סיפל בכל תחומי המשטר הקהילתי והיו בו 3 רשויות: א) "ראשים" — 3—5 פרנסים אחראים בפני השלטון, נות, ובראשם "פרנס החדש", שהתחלף בכל חודש והיה סמכות עליונה בק'; ב) "טובים" — דרגה שניה, קרובה באפיה ל"ראשים"; ג) בעלי המשרות הקהילתיות, וביניהם דיינים, רבנים וגבאי מוסדות הק'. בנושאי התפקידים בחר, אחת לשנה, חבר "בוררים", שנבחר מקרב משלמי המסים בק'. בפוונא התקיים במקביל מוסד ה"כשרים", שחבריו היו מנהיגי הקהל בעבר, והם שימשו "בוררים" ומועצה מייעצת לקהל.

כל ק' וכל חברה, כולל ארגון בעלי-מלאכה, ניהלו פנקס, שהכיל זכרון-דברים על אסיפות, תקנות, פעולות משמעיות, הערכות מס, מאורעות היסטוריים ומגוון עניינים המשקפים את חיי הק' המקומית. פנקסים רבים נשתמרו, והם מהווים כיום מקור היסטורי נכבד לידיעת הק'. בכל ק' במרכז אירופה היה גם "מזכיר-בוך" ("ספר יזכור"), שהכיל 3 חלקים: 1) תפילות שנאמרו מעל בימת ביה"כ; 2) רשימת נפטרים מנכבדי הק'; 3) סיפורי קידושה. המנהג לקרוא את שמות הנפטרים (בשבת שלפני חג השבועות) התפתח לאחר גזירות התנ"י, ולרשימה יסודית זו נוספו שמות קדושי גזירות רינדפלייש (1298) וגזירות אחרות. הקמורבון של קהילת מינץ, למשל, שבכתיבתו החל יצחק בן שמואל ממינינגן ב-1296, עודכן באזכרת טבח מקלנבורג ("ע"ע: 1492) וברנדנבורג (1510), ושמות הק' שנספו בגזירות חמילניצקי (1648). במאות ה-17—18 הועתקו הספרים תכופות, אך אמצע המאה ה-19 שוב לא עשו בהם שימוש. ספרים כאלה רווחו במיוחד באזורים הכפריים, ומעריכים כי בבואריה בלבד היו כ-150.

ב. בקיסרות העות'מאנית לא התקיים מוסד על-קהילתי כבפולניה. בכל עיר התקיימו כמה ק" — בעיקר לאחר גירוש ספרד — לפי ערי-המוצא של חבריהן. וע"ע קושטא; תסלוניקי. תהילה ניסו השלטונות להעמיד מנהיג אחד ("חכם באשי") ל"מילט" (המיעוט) היהודי, אך ספק אם סמכויותיו הופעלו הרבה מעבר לקושטא. גם בקושטא עצמה נתעוררה התנגדות לנושאי תואר זה — בהיותם "רומאניוטים" — מצד הק' האיסלקיות והאשכנזיות. ק' גולי ספרד — שהתנגדו אפילו לק' ספרדית משותפת — סירבו לחלוטין לקבל תכתובים מהק' המקומיות, ובלחץ הספרדים ביטלו השלטונות משרה זו עד מהרה. במאה ה-16 היו בקושטא כ-40 ק', ובסלוניקי — מרכז התפוצה הספרדית — אף יותר. כל ק' משולה היתה כעיריה נפרדת, ופעלו בה כל המוסדות הנתוצים. אחדות בין-קהילתית הושגה רק לנוכח בעיות משותפות רציניות: סכנה מהחץ, פדיון שבויים ויישוב א"י.

מאיגרא, מהרי"ל ואחרים — מגדולי חכמי אשכנז בזמנם. השלטונות חפצו לייעל בדרך זו את גביית המסים, וחכמים אלה ניצלו את מעמדם לחיזוק ההנהגה בק" באותם ימים קשים. אב. גר.

על הק' היהודית בדרום-איטליה ובסיציליה ביה"ב ידוע בעיקר ממקורות לא-יהודיים, והדברים אינם ברורים כל-צרכם. נראה שק" אלו השפיעו על היישובים היהודיים בצפון-מרכזה של איטליה, כשם שהשפיעו עליהם המתנשבים שבאו מצרפת, מאשכנז ומספרד. דמות הק' התגבשה במחצית הראשונה של המאה ה-16, לאחר תקופה שבה שלטו ביישובים היהודיים משפחות בנקאים. הקבוצה השנונה בתוך הק' נאבקה על האינטרסים שלהן ועל מסורותיהן המיוחדות. הק' היתה מעין עיר בתוך עיר, וכדברי אליהו בחור ("ע"ע: ס' "השבוי", ע' קהל); "וקורין לקיבוץ יהודים הדרים בעיר אחת, קהל", והעיר שבה הקהל נקראת ק', כמו קהילת פאדובה או ויניציאה". מתוך כפי-פות להלכה הצמיחו הק' מבנים ארגוניים רפואיים מנהיגות שבמטי גרחה חי הציבור היהודי באיטליה.

על תולדות הארגון הקהילתי בספרד, "ע"ע, עמ' 393—395.

4. שלהי יה"ב: א. אירופה המרכזית. מסעיהצלב ("ע"ע, עמ' 1119—1124) פגעו קשות בק" עמק הריינוס במאה ה-12, וגירור שים וגזירות במאה ה-13 ("ע"ע גרמניה, עמ' 496/8), ובעיקר הדבר ("ע"ע, עמ' 782/5) במאה ה-14, הביאו לנדידת מרכזי התרבות היהודיים בכיוון דרום-מזרח — לאוסטריה. הק' שם פעלו עפ"י סביב דמות רבנית מרכזית שהשפיעה גם על ערים סמוכות. תשובות הלכתיות רבות בתקופה זו עוסקות במעמדו המשפטי של הקהל ובכיעת דפוסי-פעולתו. גיבוש משפטי עקרוני להסדרי המסים בק" אשכנז כולן נתן במפנה המאות ה-14—15 ר' מנחם ממרזבורג ("ע"ע, עמ' 1080/1). בתקופה זו נקבע גם מעמדו ההלכתי של המנהג המקומי — לצד ההלכה — וספרות ענפה הגדירה את מנהגי הק' השונות. וע"ע מנהג, עמ' 976/7. מעמדו של הרב הקהילתי נקבע, במידה רבה, בתקופה זו. על כך וע"ע רבנות. התכנסו אז כמה אסיפות רבנים, שניתן לראות בהן את ראשיתן של מגמות על-קהילתיות. דוגמה בולטת לסמכות כלל-ארצית לא-פורמאלית היא תקנת ר' מנחם ממרזבורג ביטול מוסד המאון ("ע"ע אשות, עמ' 390/1) — שנתקבלה כחוק בכל אשכנז. האסיפות החשובות נערכו במגנצא

בארפורט

(1400?) ובנירנברג

(1438). נסיון של

אסיפת רבנים, ש-

התכנסה בנינגן ב-

1462, לקבע סמכות

מרכזית לק' אשכנז

עורר מחלוקת גדו-

לה. באסיפות אלו

ניתן לראות את ש-

לבי-המעבר בין ק"

אוטונומיות לחלוטין,

כפי שהיו באשכנז

עד למאה ה-13, לק"

פולניה בעלות ההנ-

גה הארצית החזקה.

וע"ע ועדי הארצות.

— תואר כלל-ארצי

("ראש כל היהודים")

היה במאה ה-16 לשתי

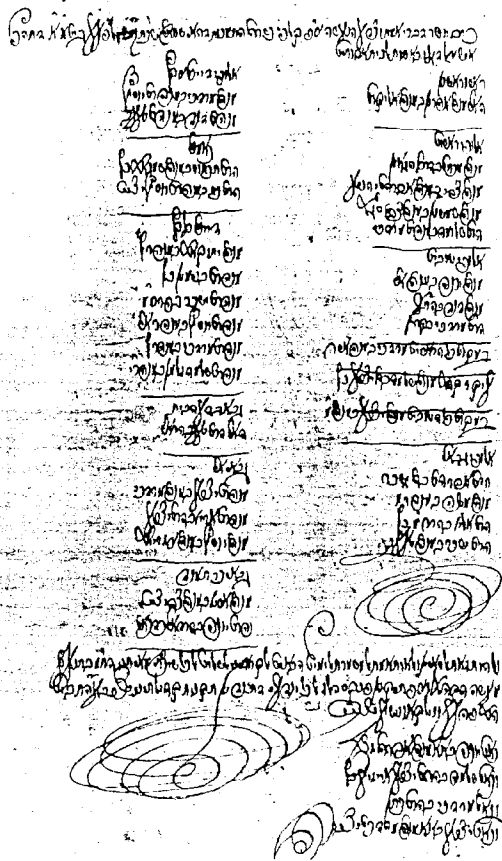
דלן ("ע"ע); כזה היה,

יוסף איש רוטקיים

("ע"ע).

שער סמנכס תקנות הקהילה במגנצא
תק"ע/1777 (הארצות) המפורסם לחילוקת העם
היהודי, ירושלים, 1751 (IT)

עמוד פנקס הקהל י"ל קהילת וילסאוויסקי, ליסא. רשימת הפרטים והפנהגים שנכתבו בא' תרח"ם שנת תתקכ"א/1761 (מארכיון הספרניו המלכותי העם היהודי, ירושלים א/1048)

תיהן מגובשים יותר — במשמעות המערבית — מקודמותיהן. כך, למשל, הקימה הק' באמסטרדם ח"ת למופת, מפותח מאד לעומת המקובל בחינוך היהודי דאז. תמונת ק' שכזו עולה גם מכתיבה האפורה לוגטיקה של התקופה. שנכתבו במטרה להשיג תשובות שונות או לאפשר התיישבות יהודית. הק' מוצגת בהם כגוף דתי בלבד. נטול מגמות אוטונומיות. כך הדבר בחיבוריו של מנשה בן ישראל (ע"ע). "תשועת ישראל", ואחרים, וכך גם בספרו של שמחה לוצטו (ע"ע). "מאמר על יהודי ונציה".

ב. אירופה המרכזית. תנועות הגירה פנים-אירופיות הביאו להתפתחות צורות ק' חדשות. עליית פרוסיה במאה ה-18 הביאה לגלי-הגירה מן המזרח: הק' החדשות נאלצו להסתגל למבנה המדיני הפרוסי, והן אורגנו בפקיח המדינה. המוסד הקהילתי שאפיין את המסגרות החדשות. נטולות האופי האוטונומי. היה ה-Landsjuden-schaft, שצמח שם בתקופת-המעבר. היה זה התאגדות של בודדים, מאורגנת על בסיס אזורי, ולפיכך עלתה בחשיבותה על הק' המקומית. בבוהמיה, מוראוויה ואלוסי היו ה"לנדטידנשפט" מורכבים מצירי הק'. בשיטה קונפדראטיבית מסורתית יותר, את עקבות המוסד כבר ניתן למצוא במאה ה-16, אך את צורתו המלאה קיבל רק במאה ה-17, ואז רווח מאד באירופה המרכזית. מעשרת המוסדות הראשונים בדוגמה זו הוקם אחד ב-1616 (הסן-קסל), וכל השאר בשנים 1649—1678. בבוהמיה נוסד הגוף האמצעי במאה ה-17 וחקתו אושרה ב-1659.

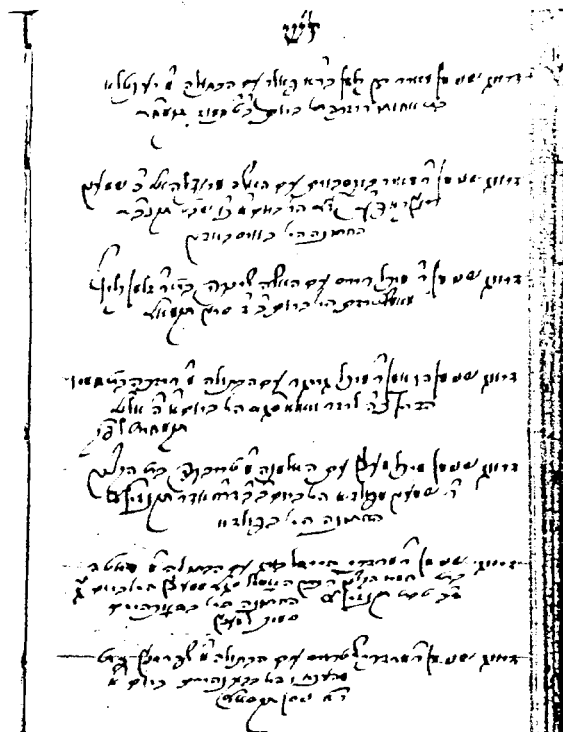
במאה ה-19 ארגנה הקיסרות את כל ה"מילטים". או הוקמה בקושטא סמכות משותפת לכלל היהדות העות'מאנית, בדמות ה"תחכמ באשי", שסמכויותיו — על הנייר — היו נרחבות מאד, ואז גם הוכנסו הק' השונות תחת גופי-גג מקומיים. שונה היה המצב בירור שלים. עם גידול היישוב היהודי בה במאות ה-16—17, היתה הנהגת הק' הספרדית מייצגת היישוב היהודי בעיר כלפי השלטונות, אך היתה אוטונומיה גם לאשכנזים, והם החזיקו ביד ורכוש משלהם בעיר. — עד שחרבה הצרם (ע"ע ירושלים, עמ' 305).

מבנה הק' הספרדית היה טיפוסי: מועצת בעלי-בתים ורב-ראשי — שחילקו ביניהם את הסמכויות — ושירותים שנוהלו ע"י מגוון גדול של רשויות. עם עלייתם של יהודים לאיספרדים רבים לקראת סוף המאה ה-19, גברה דרישתם לק' משלהם, ובעקבות לחצן של ממשלות אירופיות, שעולים אלה היו נתיניהן, הסכימו התורפים לשחררם משלטון. "ועד העדה". במשטר ה"כוללים", שאפיין את החברה בירור שלים. התקיימו זו בצד זו עשרות ק' אשכנזיות שחילקו לפי ארצות מוצאן. הק' הספרדית שמרה פחות-ארו יותר על אחדותה.

באפריקה הצפונית העות'מאנית היה המצב שונה קצת בצורתה, אך זהה בתכונה. פעל שם "נגיד", ואולם מספר ה"נגידים" הרבה, וכנראה שגברו ע"י המושלים המקומיים ובהסכמת הק' המקומיות. לעתים קרובות עברה המשרה בירושה. למעשה היה ה"נגיד" ראש הק', והוא ניהל את ענייניה יחד עם "טובי העיר" וביה"ד המקומי. בחתימה נתפסה הלוקה משולשת זו כייצוגית וכאחראית להלוטין לק' כולה, אך אחרי המאה ה-16 נוקקה כל תקנה שתקנו "טובי העיר" עם ה"נגיד", להסכמת ביה"ד והק' כולה. רווחה שיטת השתדלנות (ע"ע) (באלג'יריה נודע השתדלן בשם הערבי "מקדם" [مقدم]). בזכות מעמדו בחצר רכש הלה במרוצת הזמן את כוח ה"נגיד".

5. העת החדשה. עם עליית המדינה הלאומית המודרנית הלך והתערער מעמדה של התפיסה הקורפוראטיבית, שמכוחה פעלה האוטונומיה היהודית במדינה הביניימית. לראשונה יכלו יהודים, כחידים, לחדור אל המבנה הפוליטי כאזרחים, מבלי לוותר בהכרח על קשריהם היהודיים. ואולם, בעקבות עליית המדינה האבסולוטיסטית (ע"ע אבסולוטיזם), נפגעו מסגרות הק', שנאלצה להעביר את תפקידיה האזרחיים למדינה ולבנות עצמה מחדש כאגודה וולונט-טארית לפעולות דתיות מוגדרות. וע"ע אמנציפציה. תהליך הפירוק של מסגרת הק' היה ממושך. ב-1764 פורק ועד ארבע ארצות, ונציגי כל ק' ייצגו את קהילתם בפני השלטונות. השלטון האבסולוטיסטי ניסה גם לבנות מבנה רבנות צנטרליסטי; כזה היה מינויו של ר' דוד אופנהיים (ע"ע) ב-1717 לרב-כולל של בוהמיה כולה. ב-1776 קבעה הקיסרית האוסטרית מריה תרזיה (ע"ע) ארגון רבנות צנטר-ליסטי לגליציה, שעמד תחת סמכות השלטון האזורי. מצב זה ביטל יוזף II (ע"ע) ב-1725, כשביטל את האוטונומיה היהודית כלייל והעמיד את יהודי גליציה תחת האדמיניסטרציה האוסטרית, להוציא ענייני-דת מובהקים.

א. הק' הפורסוגליות. האנוסים שברחו מספרד ומפור-סוגל לארצות שיכלו לחזור בהן בגלוי ליהדות, היו הראשונים שיסדו ק' במשמעותן המודרנית כאגודה דתית. אף שעדיין ביקשו לעצמם פריוילגיות וכויתות ע"פ מסורת הזמן, הרי שמעורבותם הרבה בחיי הכלכלה, מעמדם החוקי המיוחד, ושאיתם החופש-תנועה נרחב — שהורגלו אליו בהיותם חלק מן החברה שסבבה אותם בארצות מוצאם — הגבילו את הקף חופשיהם אחר מעמד קהילתי עצמאי. יתר-עליכן: הארצות שהשתקעו בהן, שהיו בין הראשונות למודרניזציה (הולנד, גרמניה, אנגליה, דנמרק ובורדו שבצרפת), לא יכלו להשיג לים עם סידור של מדינה-בתוך-מדינה, שעולמם של יה"ב מצאחו כה גיוני ונות. כך אורגנו ק' אלו מלכתחילה כאגודות דתיות מורחבות, שהבריהן לא היו אמנם אזרחים שווים בחברה הנוצרית, אך גם לא הוצאו כלייל מרשות הגוף הפוליטי. במובנים מסוימים היו מוסד-

זה רישומי "ויוזם שני" כחוק פנקס שנרשמו בו בכל בעלי בתים המאזן פ"ק פ"ב רמ"ן... וזוהי תכופת האופיות והאונטרופסאיות, ורשומים בשנת 1899

6. הק' והאמנציפציה. בראשית העת-החדשה היו ק' מזרח-אירופה בתהליך התפוררות, עקב שלטון פגום של מנהיגי הקהל. המריבות הפנימיות הרבו, וחובות הק' עלו. המאבק בין החסידים למתנגדים עוד החריף את המצב, והתגירות הגדולות מערבה השאירו ק' ותיקות מדולדלות, בכמות וביאכות. מצב זה הביא את היהודים במאה ה-19 להתארגן במסגרת המציאות החדשה. שהיתה עירונית באפיה ונטולת האינטימיות שאפיינה את ק' מזרח-אירופה. תחילה נדמה היה שתיקלט המתכונת הקונסיסטוריאלי, אולם בראקציה למפלת נפוליון פותחו צירופים מגוונים של סכניקות קונסיסטוריאליות בכל מדינה — פרט לבלגיה, שדבקה בשיטה הנפו-ליאונית כנתינתה. כל השיטות היו כללי-ארציות: הן נתבססו על העדה, או על ביהכ"נ, כיחידה המקומית העיקרית, והניחו כפיפות להנהגה רבנית מרכזית והכרה מצד המדינה. במדינות כגרמניה, שוויץ, אוסטריה והולנד, שהנורמה בהן היתה פדרלית או לא-ריכוזית, נטו גם הק' להסדרים כאלה.

ארגון הק' בגרמניה, באוסטריה-הונגריה ובאזורי-השפעה שלהן, היה מפותח ומקיף מאד. בכל מקום פעלה ק' יחידה, מוכרת ע"י המדינה, שהחברות בה היתה חובה, וחבריה שילמו מסים פנימיים: רק בסוף המאה ה-19 הותר שלא להימנות על הק'. המקומיות היו קשורות בברית פדראטיווית, על בסיס טריטוריאלי. שליטת הממשלה נשארה ישירה, יחסית, עד לימי הרפובליקה הוויני-מאריה, שחוקתה העניקה אוטונומיה קהילתית גמורה. לנאשי שהחליטים קהילתיים היו דמוקרטיים. לרבות זכות-בחירה לנשים וקיום בחירות יחסיות. ב-1921 הוקם האיגוד של הק' היהודיות בפ-רוסיה (Preussischer Landesverband), שאיגד בתוכו 656 ק'. וב-1925 התקיימו בחירות כלליות של ה-Verbandstag, בתקופה הווימאריה הגיע ארגון הק' בגרמניה לשגשוג רב, וכל הורמים

ראשיתו שם במרד הק' הקטנות בכפרים נגד השתלטות קהילת פראג על יהדות בוזוהיה: הן כפו הקמת פדרציה, שבה היה להן כוח ניכר. הסמכות העליונה היתה לאסיפת כל ראשי המשפחות, או נציגי הק' השונות, שהתכנסו מדי 3 (או: 5) שנים לקבוע את צורות המיסוי, לתקן תקנות ולבחור באב"ד המדינה, ב"פרנס הראש" ובשאר נוצאי המשרות. לפי הנוהג המקובל היה "פרנס הראש" בד"כ גם השתדלן, ולעתים נשאה המשרה חותם משפחתי. למרות ההפרדה הפורמלית בין המוסדות הרבניים והקהילתיים, הרי שרבנים רבים כאו מאותה שכבת עילית שהעמידה את הפרנסים, וע"כ חל עירוב מסוים בין הפונקציות.

אפ"ן האבסולוטיסטי של המדינות הגרמניות הביא לצמצום סמכויות ה"לנדסיודנשפט", במאה ה-18 נאלצו מנהיגיו להשתמש במישל לזירון גביית המס, ורבנים מתפקידי ה"לנדסיודנשפט" הועברו בהדרגה לשלטונות: הוקמו ועדות לענייני יהודים שחבריהן נכחו באסיפות הוועדים המקומיים, ובהדרגה השתלטו על ה"לנדסיו-דנשפט" עצמו. תחום סמכותם של בתה"ד צומצם, והיהודים נדרשו במידה גוברת להתדיין בבתי-המש"ש של המדינה, עד שלבסוף הוגבל השיפוט היהודי לעניינים דתיים בלבד. עם האמנציפציה בוסל ה"לנדסיודנשפט" כליל, או עכ"פ צומצמו סמכויותיו ביותר.

ג. בצרפת, חוץ מאלזס, לא היתה לק' הכרה פורמלית לפני מהפכת 1789 — אף שאפשרו להן לפעול. המהפכה הביאה לאמנציפציה (ע"ע, עמ' 80-85) בשלבים, וזו הושלמה בכינוס הסנהדרין של נפוליון ב-1807, משדחו היהודים רשמית את מעמדם הלאומי הנסוד, והוחייבו להיות אזרחי צרפת לכל דבר. בתמורה הקים נפוליון את הקונסיסטוריה (ע"ע צרפת, עמ' 959), שבמס-גרתה אורגנו היהודים, לתכלית דתית, במבנה עדתי ריכוזי — במקביל לזה של המדינה הריכוזית שנפוליון עסק בהקמתה. המתי-כונת הקונסיסטוריאלי, שהגבילה את הק' כמעט לגמרי לפעולות שבמסגרת ביהכ"נ, תחת הנהלה פורמלית של רבי-ראשי ורבני-עזר ששירתו בתמיכת הממשלה, התקיימה עד להפסקת הסיוע הממלכתי לגופים דתיים ב-1905: ואולם הקונסיסטוריה מוסיפה לנהל את יהדות צרפת על בסיס וולונטארי.

ד. לאנגליה באו מהגרים אשכנזים בסוף המאה ה-17, דרך צפון-מערב אירופה. תחילה הצטרפו לעדה הספרדית, ומשנתרבו — פתחו בתכ"נ משלהם. בתחילה לא ניסו העדות להקים ארגוני-גג, הסתפקו בזכויותיהן בחברה האנגלית והגבילו את פעילותן לענייני ביהכ"נ. לאחר גל אנטישמיות באמצע המאה ה-18, בעקבות הצעת "החוק היהודי" (ע"ע [ה]ממלכה [ה]מאחדת, עמ' 919/20), התכנסו העדות (1760) לארגון "ועד נציגים" (Board of Deputies) לנציגות מתואמת בפני השלטונות. גוף זה התפתח בהדרגה לגוף הייצוגי של יהדות אנגליה, בעוד שהק' עצמן סיפקו את צרכיהן הקהילתיים הפנימיים. בסוף המאה ה-19 עברו תפקידי הייצוג חלקית לאגודה האנגלית-יהודית (Anglo-Jewish Association), קבוצת-עילית שפעלה כארגון על-קהילתי עד מלה"ע I: אז הוחזר ל"ועד" תפקידו ובסיסו הורחב.

ה. יהודי א"ה ב כמעט שלא ידעו אפליה. עד לאמצע המאה ה-19 היתה הק' היהודית שם גורם משני בחיי המהגר היהודי, ועיקר דאגתה היה לספק שירותי דת, חינוך וסעד בסיסיים. הק' היו על בסיס עדתי: את הראשונות הקימו מהגרים פורטוגלים (ע"ע אה"ב, עמ' 207/9), סמוך לאמצע המאה ה-19 צמחו אגודות קבועות לאי-עדיות (ראשונה להן: "בני ברית" [ע"ע]), במקביל לבתחכ"נ. מתכונת זו של גופים וולונטאריים קטנים, דתיים והברתיים, התפש-טה מהר בכל רחבי המדינה עם גידול האוכלוסיה היהודית. עד סוף המאה ה-19 תהוו ק' גדולות (של למעלה מ-100,000 איש), שלכל אחת בתכ"נ, מוסדות סעד, בת"ס ומועדונים — בלא ארגון-גג, ולרוב גם בלא קשר ביניהן.